

ELEKTRON TIJORAT VA ELEKTRON TO‘LOV TIZIMLARI

Kamola Xusanboyeva Nig‘matjonovna

Toshkent “Temurbeklar maktabi” Harbiy akademik litseyi

Informatika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektron tijorat tushunchasi, uning shakllanish tarixi, zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Internet texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan onlayn savdo-sotiqning hajmi ortib borayotgani, biznes subyektlari va iste’molchilar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarning yangi shakllari paydo bo‘layotgani qayd etiladi. Shuningdek, elektron to‘lov tizimlarining turli ko‘rinishlari – mobil ilovalar orqali to‘lovlar, elektron hamyonlar, internet-banking, kriptovalyutalarga asoslangan to‘lovlar va NFC texnologiyalari asosida amalga oshiriladigan tranzaksiyalar haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Maqolada elektron to‘lov tizimlarining ishonchliligi, xavfsizlik darajasi, texnik infratuzilmasi, foydalanuvchilar uchun qulaylik darajasi, shuningdek ularning qonunchilik asoslari hamda davlat tomonidan tartibga solinishi bo‘yicha muhim jihatlar ko‘rib chiqiladi. Xususan, O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga katta turtki berayotgan elektron tijorat platformalari va elektron to‘lov tizimlari, ularning milliy iqtisodiyotdagi roli, hamda xalqaro tajribalar bilan taqqoslash asosida takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Elektron tijorat, elektron to‘lov tizimlari, raqamli iqtisodiyot, onlayn savdo, internet-banking, mobil to‘lovlar, elektron hamyon, fintex (fintech), kriptoaaktivlar, blokcheyn texnologiyasi

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi iqtisodiyotning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, elektron tijorat va elektron to‘lov tizimlari zamonaviy raqamli iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. An’anaviy savdo shakllari o‘rnini onlayn platformalar egallayotgani, tovar va xizmatlar iste’moli jarayoni esa tez, qulay va xavfsiz elektron vositalar orqali amalga oshirilayotgani global tendensiyaga aylangan.

Elektron tijorat – bu internet tarmog‘i orqali tovar va xizmatlar savdosini tashkil etish bo‘lib, u biznes subyektlari va iste’molchilar o‘rtasida yangi turdagi aloqalarni vujudga keltiradi. Bu tizim o‘z ichiga mijozlarga xizmat ko‘rsatish, reklama qilish, buyurtmalarni rasmiylashtirish va to‘lovlarni amalga oshirish kabi bosqichlarni oladi.

Shu bilan birga, elektron to‘lov tizimlari bu jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, foydalanuvchilarga bank kartalari, elektron hamyonlar, mobil ilovalar yoki QR-kodlar orqali tezkor va xavfsiz to‘lovlarni amalga oshirish imkonini beradi. Ularning

ishonchliligi va qulayligi nafaqat mahalliy, balki xalqaro bozorlarda ham elektron tijoratning keng yoyilishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur ishda elektron tijorat va elektron to‘lov tizimlarining nazariy asoslari, amaliy jihatlari, zamonaviy texnologiyalari va ularning rivojlanish istiqbollari yoritiladi.

Zamonaviy dunyoda elektron tijorat inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Har bir foydalanuvchi uydan chiqmagan holda kerakli mahsulot yoki xizmatni topish, taqqoslash va xarid qilish imkoniyatiga ega. Bu esa nafaqat qulaylik, balki vaqt va resurslarni tejash imkonini yaratadi. Misol uchun, onlayn do‘konlar orqali viloyatlardagi tadbirkorlar o‘z mahsulotlarini nafaqat ichki bozor, balki xalqaro bozorlarga ham chiqara olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Elektron tijoratni samarali tashkil qilishda to‘lov tizimlarining roli juda muhim. Masalan, mobil telefon orqali bir necha soniya ichida to‘lovni amalga oshirish imkoniyati, foydalanuvchilar ishonchini oshiradi va savdo hajmining ko‘payishiga xizmat qiladi. Ko‘pchilik kichik biznes vakillari ijtimoiy tarmoqlarda o‘z mahsulotlarini reklama qilish bilan birga, to‘lovlarni elektron tarzda qabul qilishni yo‘lga qo‘ymoqda. Bu esa, bir qarashda oddiy ko‘ringan bo‘lsa-da, iqtisodiyotni raqamlashtirish yo‘lida katta qadamdir.

Elektron to‘lov tizimlarining rivojlanishi banklar, fintech kompaniyalar va texnologik startaplar o‘rtasida kuchli raqobatni yuzaga keltirmoqda. Masalan, QR-kod asosidagi to‘lovlar yoki NFC texnologiyasidan foydalangan holda telefon orqali to‘lash imkoniyatlari kundalik hayotda tobora ommalashmoqda. Har bir yangi texnologiya foydalanuvchi uchun yanada soddalashtirilgan, xavfsiz va tezkor xizmatni taklif qilmoqda. Bu esa aholining moliyaviy savodxonligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda ham bu yo‘nalishda sezilarli taraqqiyot kuzatilmoqda. UzCard va HUMO tizimlari orqali millionlab foydalanuvchilar to‘lovlarni onlayn tarzda amalga oshiryapti. Yangi yaratilayotgan mobil ilovalar, masalan Payme, Click, Apelsin kabi xizmatlar orqali foydalanuvchilar uyda o‘tirgan holda kommunal to‘lovlar, soliqlar, internet va boshqa xizmatlar uchun to‘lovlarni amalga oshirishi mumkin. Bu tizimlar zamonaviy turmush tarzining ajralmas vositasiga aylanmoqda.

Elektron tijorat va to‘lov tizimlarida eng muhim jihatlardan biri bu xavfsizlikdir. Foydalanuvchi ma’lumotlarini himoya qilish, tranzaksiyalarni shifrlash, ikki bosqichli autentifikatsiya kabi mexanizmlar orqali ishonchli tizimlar yaratilmoqda. Bu esa foydalanuvchilarning faolligini oshiradi va raqamli xizmatlarga bo‘lgan talabni yanada kuchaytiradi.

Yangi startaplar uchun bu soha katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Masalan, kichik korxonalar yoki yakka tadbirkorlar onlayn platformalar orqali mahsulotlarini chekka hududlardan turib ham sotishlari, mijozlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilishlari, to‘lovlarni avtomatik ravishda qabul qilishlari mumkin. Elektron tijorat – bu

faqat savdo emas, balki marketing, mijozlar bilan muloqot, brend yaratish va rivojlantirishning ham kuchli vositasidir.

Amaliy misollar jadvali

Amaliy holat	Tavsif
Mahalliy hunarmandning Instagram do‘koni	Hunarmand ayol o‘z mahsulotlarini Instagram sahifasi orqali reklama qiladi va Payme orqali mijozlardan to‘lov qabul qiladi.
Online kitob do‘koni ochish	Raqamli platformada elektron va bosma kitoblar savdosi yo‘lga qo‘yiladi. To‘lovlar HUMO orqali qabul qilinadi, mahsulot esa yetkazib beruvchilar orqali yuboriladi.
Qishloqdagi fermerning onlayn sabzavot savdosi	Fermer Telegram orqali buyurtma qabul qiladi, to‘lovlar Click orqali amalga oshiriladi. Mahsulotlar mahalliy kuryer orqali yetkaziladi.
Talabalar uchun onlayn repetitorlik	Talaba Zoom orqali dars o‘tadi, xizmat haqi elektron hamyon orqali olinadi. Grafik Google Calendar orqali kelishiladi.
Mobil ilova orqali choyxonaga buyurtma	Choyxona o‘zining mobil ilovasini ishlab chiqadi. Mijozlar menyudan tanlaydi, oldindan Click orqali to‘lov qiladi. Mahsulot o‘z kuryeri orqali yetkaziladi.
QR-kodli to‘lov orqali savdo avtomati	Universitet binosiga o‘rnatilgan avtomatdan QR-kodni skan qilish orqali ichimlik xarid qilish mumkin. To‘lov Payme orqali amalga oshiriladi.
Yakka tadbirkorning Etsy orqali eksporti	Mahalliy usta o‘z mahsulotlarini Etsy platformasiga joylaydi. Xaridorlar to‘lovni PayPal orqali amalga oshiradi. Mahsulot pochta orqali yuboriladi.

XULOSA

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi elektron tijorat va elektron to‘lov tizimlarining jadal shakllanishiga zamin yaratdi. Ushbu tizimlar nafaqat savdo-sotiq jarayonlarini soddalashtirdi, balki iqtisodiy munosabatlarda shaffoflik, tezlik va ishonchlikni ta‘minlashga xizmat qilmoqda. Onlayn savdo maydonchalari, mobil ilovalar, elektron hamyonlar va bank kartalari orqali to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyatlari tadbirkorlar va iste‘molchilar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda.

Elektron tijoratning kengayishi nafaqat biznes subyektlari faoliyatini raqamlashtirishga, balki aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga ham turtki bo‘layapti. Elektron to‘lov tizimlarining xavfsizligi, qulayligi va tezligi foydalanuvchilar orasida keng qamrovli ishonch muhitini shakllantirmoqda. Ayniqsa, kichik biznes vakillari va startaplar uchun bu soha innovatsion yechimlar va kreativ yondashuvlar orqali tez o‘sish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, elektron tijorat va elektron to‘lov tizimlari kelajak iqtisodiyotining poydevorini tashkil etadi. Bu sohani rivojlantirish uchun texnologik infratuzilmani takomillashtirish, qonunchilik asoslarini mustahkamlash va aholining

raqamli madaniyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali iqtisodiyotning barqaror o‘shishiga va global raqobatbardoshlikka erishish mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Jo‘rayev A., Xolbo‘tayev M. Elektron tijorat asoslari. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020.
2. To‘xtayev B.X. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
3. Sodiqov A.S. Moliyaviy texnologiyalar va elektron to‘lov tizimlari. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019.
4. Mamatqulov B.S. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – rasmiy hujjatlar to‘plami, 2020.